

BẢO TỒN VÀ PHÁT TRIỂN NGHỆ THUẬT TRANH KÍNH Ở VIỆT NAM

PHAN THỊ PHƯƠNG

Email: phanphuong83@gmail.com

Trường Đại học Công Nghiệp Hà Nội

CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF THE ART OF GLASS PAINTING IN VIETNAM

TÓM TẮT

ABSTRACT

Nội dung bài viết trình bày về giá trị văn hoá, nghệ thuật của tranh kính trong đời sống của người Việt Nam. Tranh kính là một dòng tranh dân gian được hình thành ở Việt Nam từ thế kỷ 19 và được người dân Việt Nam yêu thích bởi những giá trị nghệ thuật đặc trưng. Qua chất liệu kính, người vẽ có thể truyền tải được nhiều ý tưởng tạo nên hiệu ứng thẩm mỹ đặc trưng. Bài viết sử dụng phương pháp luận để phân tích về giá trị nghệ thuật, cùng với đó là đánh giá thực trạng phát triển của dòng tranh kính hiện nay. Từ đó đề xuất một số giải pháp bảo tồn và phát triển dòng tranh dân gian này trong xã hội đương đại.

Từ khóa: Tranh kính, tranh dân gian, nghệ thuật tạo hình, tranh tôn giáo, kỹ thuật tạo hình

The article presents the cultural and artistic value of glass paintings in the lives of Vietnamese people. Glass painting is a genre of folk painting formed in Vietnam since the 19th century and is loved by Vietnamese people for its unique artistic values. Through glass, the artist can convey many ideas, creating a unique aesthetic effect. The article uses a methodology to analyze artistic value, along with evaluating the current state of development of glass painting. From there, we propose some solutions to preserve and develop this folk page line in contemporary society.

Keywords: Glass paintings, folk paintings, visual arts, religious paintings, visual techniques

ĐẶT VẤN ĐỀ

Tranh kính là một dòng tranh dân gian không những có giá trị lịch sử, mà nó còn thể hiện tư duy thẩm mỹ của người Việt Nam ở cuối thời kỳ phong kiến (Thời nhà Nguyễn) và cận đại. Sự phát triển và phổ biến của dòng tranh dân gian này đã được tác giả Nguyễn Thị Thu Hoà viết: Tranh dân gian Việt Nam là loại tranh dành cho đông đảo quần chúng nhân dân, có tính dân tộc, đặc trưng cho tôn giáo, tín ngưỡng, phong tục của dân tộc Việt Nam. Tranh dân gian được sản xuất bởi tập thể nhân dân, đời trước truyền lại mẫu cho đời sau, do đó, tranh dân gian không có tác giả và có nhiều dị bản. Tranh dân gian Kính Việt Nam là tranh dân gian Việt Nam được vẽ bằng sơn lạnh trên kính phẳng và vẽ ngược [1].

Tranh dân gian kính có đặc trưng tiêu biểu khác biệt so với dòng tranh dân gian như như Tranh dân gian Đông Hồ, tranh dân gian Hàng Trống, tranh Kim Hoàng, tranh làng Sình, tranh Thập vật, tranh Đồ thể... Sự khác biệt là ở chất liệu tạo tranh – chất liệu kính, bên cạnh vẫn có nhiều nét tương đồng trong đề tài sáng tác, kỹ thuật vẽ màu và viền nét. Đây chính là yếu tố tạo nên sức hấp dẫn của dòng tranh kính dân gian và phát triển nhanh chóng trong đời sống tinh

thần của người dân Việt Nam.

Tranh dân gian kính đã có những thời kỳ phát triển rực rỡ, nhất là ở Huế và một số vùng miền Bắc, miền Nam. Tuy nhiên trong thời đại ngày nay, với sự phát triển của khoa học kỹ thuật cũng như nhiều yếu tố khác đã tác động đến sự phát triển của dòng tranh này trong đời sống đương đại. Nên việc nghiên cứu và tìm giải pháp bảo tồn và phát triển dòng tranh dân gian kính là điều cần thiết. Đã có nhiều tác giả nghiên cứu về dòng tranh này như Nguyễn Thị Thu Hoà, Nguyễn Thị Bích Liễu, Nguyễn Hà, Marcel Bernanose... các tác giả cũng đã có công trình nghiên cứu và phân tích về nghệ thuật tranh kính dân gian. Tuy nhiên, qua nghiên cứu chưa thấy có công trình nào đặt bút viết về việc bảo tồn và phát triển tranh kính một cách cụ thể. Do đó, đây sẽ là khoảng trống để tác giả đặt vấn đề nghiên cứu.

1. Giá trị văn hoá nghệ thuật của tranh kính trong đời sống dân gian của người Việt Nam

1.1. Đề tài sáng tác của tranh kính

Tranh kính là một dòng tranh được du nhập từ nghệ thuật dân gian của người Trung Hoa vào thế kỷ 19 – thời nhà Nguyễn. Ban đầu, tranh kính được những

ARTS

hoạ sỹ người Trung Hoa được triều đình nhà Nguyễn mời sang sáng tác và truyền dạy cho một số người ở Việt Nam. Những sản phẩm đầu tiên được treo trong cung đình, sau dần được các quan lại và giới quý tộc yêu thích và thuê thợ vẽ tranh kính. Thời gian sau, tranh kính đã phân được người Việt Nam thực hiện và trở nên phổ biến trong dân gian. Những người thợ vẽ người Việt Nam đã học hỏi được kỹ thuật tạo hoa tiết và màu sắc trên mặt kính của người Trung Hoa, nhưng họ lại đưa được tư duy thẩm mỹ và tài năng sáng tạo của mình (đặc trưng của người Việt Nam) vào tác phẩm. Điển hình là đề tài sáng tác, đề tài của tranh kính rất đa dạng, cũng giống như dòng tranh dân gian khác, đề tài về tôn giáo, tín ngưỡng dân gian, đề tài về giáo dục, châm biếm thói hư tật xấu hay đề tài về các câu chuyện truyền thuyết dân gian Việt Nam.

- Đề tài về tôn giáo: Thông qua đường nét và màu sắc những tác phẩm tranh kính về đề tài tôn giáo được sáng tạo khá đa dạng như Phật giáo có các tác phẩm về chân dung của Đức Phật và các vị Bồ tát. Hay đề tài về Thiên chúa giáo như hình ảnh Thiên chúa và cây thánh giá, chân dung Đức mẹ... Những tác phẩm này đã phân được vẽ và trưng bày tại những nơi thờ tự cộng đồng lớn và ở một số tư gia giàu có theo tôn giáo phù hợp.

- Đề tài về tín ngưỡng dân gian: Đây là đề tài phong phú, mỗi vùng có tín ngưỡng dân gian đặc trưng, do đó mỗi vùng có những đối tượng sáng tác khác nhau không giống như đề tài về tôn giáo. Màu sắc và tạo hình đường nét, mảng hình cũng từ đó khác biệt.

- Đề tài về giáo dục: Tranh kính cũng có đề tài về giáo dục cách sống của người xưa, các tác phẩm thể hiện tư tưởng bài trừ các thói hư tật xấu của một số người chưa có chuẩn mực về đạo đức. Bên cạnh đó, cũng có những tác phẩm ca ngợi anh hùng, tổ nghề... những người có công bảo vệ và xây dựng đất nước hay những người đã sáng tạo nghệ, công việc cho người dân trong vùng mang lại đời sống ấm no...

- Đề tài về truyền thuyết dân gian Việt Nam: Những câu chuyện truyền thuyết dân gian là một tài nguyên lớn và được thị hiện thông qua ngôn ngữ tạo hình mỹ thuật từ xa xưa. Khi tranh kính được người Việt Nam tiếp nhận, thì những câu chuyện truyền thuyết đã được tái hiện một cách ngắn gọn nhưng có sức hút về hình ảnh, màu sắc. Các nghệ nhân dân gian đã rất sáng tạo trong việc lựa chọn ngữ cảnh của các câu chuyện để đưa vào tranh, tạo nên sức hút độc đáo.

Ngoài ra còn có các đề tài về thiên nhiên, cây cỏ và muôn thú trong môi trường tự nhiên ở Việt Nam được sáng tác trên tranh kính tạo nên sự phong phú đa dạng của một dòng tranh dân gian.

Hình 1. Tác phẩm tranh kính với câu chuyện truyền thuyết Lục Vân Tiên [1]

1.2. Nghệ thuật tạo hình tranh kính

Nghệ thuật tạo hình của tranh kính được thể hiện thông qua các yếu tố chính như: Chất liệu, màu sắc, đường nét và hình dạng.

- Chất liệu tranh kính

Sự đặc biệt của dòng tranh dân gian này là ở chất liệu kính. Kính được tạo từ thủy tinh bằng các kỹ thuật khác nhau sẽ cho ra chất lượng và chủng loại kính khác nhau, như:

+ Tranh thủy tinh khảm được tạo từ kỹ thuật ghép các sợi thủy tinh với nhau, loại này được dùng để sáng tác chân dung và những con vật, hoa lá có màu sắc rực rỡ. Kỹ thuật này thường áp dụng sáng tác các tác phẩm có kích thước nhỏ.

+ Tranh thủy tinh chạm khắc nổi/Phù điêu kính : Tranh chạm nổi này được sáng tạo từ kỹ thuật như khi sáng tác tranh tạo sẵn các mảng hình âm dương/ lõm lõm, tiếp đó là nung thủy tinh thành dung dịch lỏng và đổ vào khuôn tranh. Tuỳ vào ý tưởng sáng tác, các mảng âm dương có thể cùng màu hoặc khác màu. Kỹ thuật tạo tranh chạm khắc nổi đã tạo nên hiệu ứng thẩm mỹ cao.

+ Tranh kính phẳng: Kỹ thuật làm tranh là dùng men màu nóng hoặc sơn màu công nghiệp (lạnh) để tạo màu để vẽ ngược lên tấm kính phẳng theo hình dạng của ý tưởng sáng tác. Kỹ thuật này khá phổ biến trong dân gian.

+ Tranh kính ghép mảnh: Kỹ thuật tạo tranh là người thợ sử dụng những mảnh kính ghép chúng với nhau để tạo nên bức tranh tổng thể. Mỗi mảnh ghép có thể được sử dụng các màu sắc khác nhau, hình dạng khác nhau tùy theo ý tưởng sáng tác của nghệ nhân. Tranh kính ghép này có giá trị nghệ thuật cao.

Ở Việt Nam, tranh kính còn được kết hợp các chất liệu khác như xà cừ, vỏ trai, vỏ bào ngư, ốc, nhũ bạc, kim tuyến và bạc (tranh kính tráng gương). Những chất liệu này đều được khai thác từ tự nhiên và một số chất công nghiệp (dòng tranh được sản xuất ở thời gian là những thập kỷ gần đây).

- Màu sắc tranh kính

Tranh kính có nhiều chủng loại khác nhau, mỗi chủng loại lại có kỹ thuật tạo màu và hiệu ứng màu sắc khác nhau. Tạo hình màu sắc tiêu biểu như tranh kính ghép vật liệu khác thì thường sẽ khai thác màu sắc của

ARTS

chính vật liệu đó làm màu chính của tác phẩm. Tranh kính nổi thì dùng màu sắc của kính, loại tranh này màu không đa dạng, như do hiệu ứng chạm khắc nổi nên vẫn đạt hiệu ứng thẩm mỹ riêng.

Màu sắc của dòng tranh kính phẳng có phần đa dạng hơn cả, bởi trong quá trình vẽ, người nghệ nhân thoả sức sáng tạo trong việc sử dụng các sắc màu khác nhau theo chủ đề/ đề tài đã chọn. Ở loại tranh này, các nghệ nhân đa phần sử dụng lối vẽ vờn tạo các mảng màu lớn bé. Tiếp đó là dùng nét vẽ màu đen để tạo ranh giới các mảng hình cũng như tạo điểm nhấn cho hình dạng đối tượng trên tranh. Kỹ thuật vẽ này tương đồng với kỹ thuật vờn màu của một số dòng tranh dân gian khác.

Hình 2. Kỹ thuật vẽ vờn màu, nhấn nét trên loại tranh kính phẳng [1]

Hình 3. Kỹ thuật tạo màu của tranh kính dán xà cừ, kim tuyến ghép nổi [1]

- Đường nét và hình dạng: Tuỳ vào ý tưởng và chủng loại tranh kính, yếu tố đường nét và hình dạng giúp người nghệ nhân thể hiện ý tưởng sáng tạo của mình một cách sinh động. Hình dạng được sử dụng trong mỗi tác phẩm là sự mô phỏng, tái hiện các đối tượng trong tranh. Những hình mang tính tả thực được khai thác nhiều hơn là hình cách điệu. Cùng với đó các

nghệ nhân sử dụng đường nét để vẽ tách các mảng hình, tạo điểm nhấn (tranh kính phẳng).

Nhìn chung yếu tố đường nét và hình dạng được các nghệ nhân khai thác vào tranh kính khá linh hoạt và hiệu quả, rất phù hợp với dòng tranh dân gian, dễ hiểu, dễ cảm nhận. Cùng với đó là chất liệu kính dễ vẽ sinh, có độ bền cao (tránh rơi vỡ) khi ở trạng thái tĩnh... phải chăng đây là lý do mà tranh kính được yêu mến và phổ biến trong dân gian.

2. Đề xuất giải pháp bảo tồn và phát triển nghệ thuật tranh kính ở Việt Nam

2.1. Thực trạng phát triển tranh kính hiện nay

Tranh kính có lịch sử phát triển ở Việt Nam từ thế kỷ 19, qua mỗi thời kỳ tranh kính có những chuyển biến khác biệt theo nhu cầu thẩm mỹ của người Việt Nam. Sự phát triển rực rỡ nhất vào thời nhà Nguyễn và thời cận đại, tranh kính phát triển ở các vùng trong cả nước. Tuy nhiên đến nay, qua nghiên cứu tranh kính đã không còn phát triển rộng ở các vùng mà chỉ phát triển ở Huế. Ở các vùng như Bắc Bộ không còn sản xuất hay mua tranh treo mà những tác phẩm thuộc thời kỳ trước cũng chưa được chú trọng bảo tồn. Điền hình là ở một số nhà thờ ở miền Bắc hiện nay, các tác phẩm đã dần bị hư hỏng do thời gian và do thiên tai thời tiết... Những tác phẩm đó có nhiều giá trị như ngoài giá trị lịch sử còn có giá trị về công năng và thẩm mỹ.

2.2. Giải pháp bảo tồn tranh kính

Tranh kính có giá trị là thế, tuy nhiên các tác phẩm cứ dần hư hỏng và xuống cấp, vậy làm sao để bảo tồn, gìn giữ được những tác phẩm như vậy và phát triển dòng tranh này trong hiện tại và tương lai. Từ câu hỏi này, tác giả xin đề xuất một số giải pháp bảo tồn tranh kính như sau:

- Thứ nhất là khắc phục gìn giữ những tác phẩm có giá trị lịch sử lâu đời, bởi đây chính là sản phẩm tư duy sáng tạo của người Việt Nam xưa, những tác phẩm này đã tạo nên được dấu ấn mạnh mẽ trong tiếp biến văn hoá nghệ thuật của người Việt Nam. Để làm được điều này rất cần có tổ chức chính quyền, bộ ngành (Bộ Văn hoá thông tin và truyền thông) vào cuộc để tham vấn những chuyên gia, nghệ nhân cùng đưa ra những giải pháp khắc phục và bảo tồn.

- Thứ hai là tuyên truyền giáo dục về giá trị nghệ thuật của tranh kính tới các thế hệ trẻ hiện nay và trong tương lai theo các hình thức như tổ chức các cuộc thi tìm hiểu về nghệ thuật vẽ tranh kính. Mục đích là để cho các em nhận thấy được sự sáng tạo, tài ba của cha ông ta trong quá khứ họ đã sáng tạo dòng tranh này như thế nào, và đã mang lại giá trị văn hoá nghệ thuật trong đời sống tinh thần cho người Việt Nam. Từ đó các em có ý thức gìn giữ và phát huy những giá trị bản sắc truyền thống dân gian trong hiện tại và tương lai.

ARTS

- Thứ ba là xây dựng chương trình đào tạo nghệ thuật làm tranh kính vào một số Trường dạy về mỹ thuật và đặc biệt trong các Trường có khoa mỹ thuật, thời trang, nghệ thuật nên hướng sinh viên sáng tác các sản phẩm nghệ thuật mới dựa trên ý tưởng từ tranh kính, để từ đó nghệ thuật tranh kính có cơ hội phát triển qua nhiều góc nhìn khác nhau.

KẾT LUẬN

Qua những phân tích trên cho thấy, tranh kính không chỉ có giá trị lịch sử lâu đời, mà nó còn có giá trị về thẩm mỹ, nghệ thuật và thể hiện tư duy sáng tạo của người Việt Nam xưa. Tranh kính đã trở lên phổ biến trong dân gian mang lại giá trị về tinh thần lớn lao thông qua những đề tài sáng tác.

Sự thay đổi nhu cầu thẩm mỹ của con người trong xã hội hiện đại là tác nhân tạo sự suy thoái của dòng tranh dân gian này. Vậy để tranh kính phát triển trở lại trong đời sống đương đại, rất cần có những giải pháp kịp thời và lâu dài. Do đó trong bài viết này, tác giả đã đề xuất được những giải pháp bảo tồn và phát triển tranh kính. Với những giải pháp này, mong muốn được đóng góp một phần bé nhỏ vào công cuộc bảo tồn và phát triển một dòng tranh quý của ông cha ta đã để lại.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Thị Thu Hoà, *Tranh dân gian kính Việt Nam*, NXB Thế giới, 2023.
2. Nguyễn Du Chi, *Hoa văn Việt Nam*, Nxb Hồng đức, 2019.
3. Nguyễn Hà, “Nghệ thuật tranh kính”, *Văn hoá nghệ thuật*; 2004. - Số 12. - Tr.55-57.